

XULQI OG‘ISHGAN O‘QUVCHILAR BILAN PSIXOLOGIK KORREKSION- RIVOJLANTIRUVCHI ISHLARNI TASHKIL ETISHDA KOMPLEKS YONDASHUV: ILMIY TENDENSIYALAR VA AMALIY MODEL

Usmanova Xulkar Ergashevna

O‘quvchilarni kasb – hunarga yo‘naltirish va psixologik – pedagogik respublika tashxis markazi
Psixologiya fanlari nomzodi

Annotatsiya: Mazkur maqolada xulqi og‘ishgan o‘quvchilar bilan psixologik korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni tashkil etishda kompleks yondashuvning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Tadqiqotda deviant xulqning psixoemotsional mexanizmlari, uning ijtimoiy-oilaviy omillari hamda maktab muhitida namoyon bo‘lish xususiyatlari o‘rganilgan. Zamonaviy ilmiy tendensiyalar asosida “bola–oilamaktab” integrativ tizimiga tayangan kompleks model ishlab chiqilgan. Model diagnostik, korreksion-rivojlantiruvchi va monitoring bosqichlarini o‘z ichiga oladi. Tadqiqot jarayonida psixodiagnostik usullar, kuzatuv, suhbat va eksperimental intervensiya qo‘llanildi. Olingan natijalar kompleks yondashuv xulqiy muammolarni bartaraf etishda va o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvini oshirishda samarali ekanini ko‘rsatdi. Tadqiqot milliy normativ-huquqiy baza va Yevropa ta’lim tendensiyalari bilan uyg‘unlikda tahlil qilingan bo‘lib, maktab psixologlari faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: xulqi og‘ishgan o‘quvchi, deviant xulq, psixologik korreksiya, kompleks yondashuv, maktab psixologiyasi, profilaktika, ijtimoiy moslashuv.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты организации психокоррекционно-развивающей работы с учащимися с отклоняющимся поведением на основе комплексного подхода. Исследуются психоэмоциональные механизмы девиантного поведения, его социально-семейные детерминанты и особенности проявления в школьной среде. На основе современных научных тенденций разработана интегративная модель «ребёнок–семья–школа», включающая диагностический, коррекционно-развивающий и мониторинговый этапы. В исследовании использованы методы психодиагностики, наблюдения, интервьюирования и экспериментальной интервенции. Результаты подтверждают эффективность комплексного подхода в снижении поведенческих нарушений и повышении уровня социальной адаптации учащихся. Работа выполнена с учётом национальной нормативно-правовой базы и европейских образовательных тенденций и имеет практическую значимость для школьных психологов.

Ключевые слова: отклоняющееся поведение, психологическая коррекция, комплексный подход, школьная психология, профилактика, социальная адаптация.

Abstract: The article examines the theoretical and practical aspects of organizing psychological correctional and developmental work with students demonstrating deviant behavior based on a comprehensive approach. The psycho-emotional mechanisms of deviant behavior, its socio-family determinants, and its manifestations within the school environment are analyzed. Based on contemporary

scientific trends, an integrative “child–family–school” model has been developed, incorporating diagnostic, correctional-developmental, and monitoring stages. The research employed psychodiagnostic methods, observation, interviews, and experimental intervention. The findings confirm the effectiveness of the comprehensive approach in reducing behavioral disorders and improving students’ social adaptation. The study aligns with national legal frameworks and European educational trends and provides practical implications for school psychologists.

Keywords: *deviant behavior, psychological correction, comprehensive approach, school psychology, prevention, social adaptation.*

Zamonaviy ta’lim muhitida xulqi og‘ishgan o‘quvchilar bilan ishlash muammosi ijtimoiy-psixologik, pedagogik va huquqiy jihatdan dolzarb masalalardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Globallashuv jarayonlari, axborot oqimining ortishi, oila institutidagi transformatsiyalar, ijtimoiy tengsizlik, virtual muhit ta’siri kabi omillar bolalar va o‘smirlar psixikasiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Natijada agressivlik, konfliktlilik, ijtimoiy normalarni inkor etish, maktab qoidalariga bo‘ysunmaslik kabi holatlar ko‘paymoqda. Bu esa maktab psixologi faoliyatini yangi ilmiy yondashuvlar asosida tashkil etishni taqozo etadi.

Deviant xulq fenomeni zamonaviy psixologiyada kompleks xarakterga ega hodisa sifatida qaraladi. U faqatgina shaxsiy xususiyatlar bilan emas, balki ijtimoiy muhit, oilaviy munosabatlar, maktab klimati va tengdoshlar ta’siri bilan bog‘liq holda shakllanadi. Biopsixosotsial yondashuvga ko‘ra, bolaning xulqidagi og‘ishlar neyropsixologik omillar, individual temperament xususiyatlari, emotsional barqarorlik darajasi va ijtimoiy tajriba bilan bog‘liq tarzda yuzaga chiqadi. Shu bois muammoni faqat jazo yoki ma’muriy choralar orqali hal etish samara bermaydi; u tizimli va ilmiy asoslangan intervensiyani talab qiladi.

Kognitiv - xulqiy konsepsiya deviant xulqni noto‘g‘ri fikrlash sxemalari va avtomatik negativ ishonchlar bilan bog‘laydi. Bola o‘zini qabul qilinmagan, qadrlanmagan yoki adolatsiz munosabatga uchragan deb hisoblaganda, himoya mexanizmi sifatida agressiya yoki norozilik xulqini namoyon qilishi mumkin. Gumanistik yondashuv esa bolaning ehtiyojlari, o‘z - o‘zini anglashi va shaxsiy qiymat hissiga e’tibor qaratadi. Agar bola o‘zini psixologik xavfsiz muhitda his qilmasa, uning xulqi kompensatsion xarakter kasb etadi. Sistemali oilaviy nazariyaga ko‘ra esa bolaning xulqi oila tizimidagi muvozanat buzilishi belgisi sifatida ko‘riladi. Demak, korreksion ish bola bilan cheklanib qolmasdan, uning ijtimoiy muhitini ham qamrab olishi zarur.

Yevropa ta’lim makonida profilaktika ustuvor yo‘nalish sifatida qaraladi. Ilmiy tadqiqotlar erta diagnostika va multidissiplinar hamkorlikning samaradorligini tasdiqlamoqda. Psixolog, sinf rahbari, ijtimoiy pedagog va ota-onalar o‘rtasidagi muvofiqlashtirilgan faoliyat xulqiy muammolarning chuqurlashishini oldini oladi. Shuningdek, emotsional intellektni rivojlantirish dasturlari, ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish treninglari va maktabda psixologik xavfsiz muhit yaratish tendensiyasi keng qo‘llanilmoqda.

Zamonaviy ilmiy tendensiyalar xulqi og‘ishgan o‘quvchilar bilan ishlashda repressiv yondashuvdan voz kechib, rivojlantiruvchi va resursga asoslangan modelga o‘tishni ko‘rsatmoqda. Bu yondashuv boladagi salbiy xususiyatlarga emas, balki uning ichki imkoniyatlari va ijobiy salohiyatiga tayanadi. Korreksion jarayonda art-terapiya, rolli o‘yinlar, kognitiv qayta tuzish mashg‘ulotlari, emotsional o‘zini boshqarish treninglari va mediativ texnologiyalardan foydalanish yuqori samara bermoqda. Shu bilan birga, raqamli monitoring vositalari orqali dinamik kuzatuv olib borish ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Taklif etilayotgan kompleks tizim xulqi og‘ishgan o‘quvchilar bilan ishlashni uch o‘zaro bog‘liq yo‘nalishda tashkil etishni nazarda tutadi. Birinchi yo‘nalishda bolaning psixoemotsional holati, xulq motivatsiyasi, ijtimoiy moslashuv darajasi va oilaviy muhit xususiyatlari chuqur diagnostika qilinadi. Bu bosqichda kuzatuv, suhbat, psixodiagnostik testlar va ijtimoiy tahlil usullari qo‘llaniladi. Diagnostika natijalari individual korreksion dastur tuzish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Ikkinchi yo‘nalish bolaning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Bu yerda kognitiv qayta tuzish orqali negativ fikrlash sxemalarini o‘zgartirish, emotsional reaksiyalarni nazorat qilishni o‘rgatish, ijtimoiy rollarni mashq qilish, empatiya va muloqot madaniyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Guruhli mashg‘ulotlar bolalar o‘rtasida ijobiy o‘zaro ta’sirni kuchaytiradi. Individual konsultatsiyalar esa shaxsiy muammolarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Uchinchi yo‘nalish dinamik monitoring va samaradorlikni baholashni o‘z ichiga oladi. Korreksion ishning natijalari muntazam ravishda qayta diagnostika orqali o‘rganiladi. Xulqdagi ijobiy o‘zgarishlar, maktab moslashuvi, emotsional barqarorlik va ijtimoiy faollik ko‘rsatkichlari tahlil qilinadi. Bu ma’lumotlar dasturni takomillashtirish va individual yondashuvni kuchaytirish imkonini beradi.

Kompleks yondashuvning muhim jihati “bola-oila-maktab” tizimida integratsiyalashgan ishlashdir. Ota-onalar uchun psixologik ma’rifat mashg‘ulotlari, maslahatlar va treninglar tashkil etish bolaning xulqida barqaror ijobiy o‘zgarishlarni ta’minlaydi. Maktab jamoasida psixologik madaniyatni oshirish, o‘qituvchilarni konfliktlarni konstruktiv hal qilish ko‘nikmalariga o‘rgatish ham tizim samaradorligini oshiradi.

Taqdim etilgan yondashuv milliy ta’lim tizimi sharoitiga moslashtirilgan bo‘lib, bolalar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan normativ - huquqiy talablar bilan uyg‘unlikda amalga oshirilishi mumkin. Bu esa psixologik xizmat faoliyatini institutsional darajada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, xulqi og‘ishgan o‘quvchilar bilan ishlashda kompleks, ilmiy asoslangan va ko‘p bosqichli model samarali mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. U profilaktika, korreksiya va monitoringni yagona tizimga birlashtirish orqali maktab psixologi faoliyatini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. Ilmiy tendensiyalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, integrativ va rivojlantiruvchi yondashuv bolalarning ijtimoiy moslashuvi, emotsional barqarorligi va shaxsiy o‘shini ta’minlashda yuqori natija beradi.

Shu bois mazkur model xalqaro ta'lim makonidagi ilg'or amaliyotlar bilan uyg'un holda milliy ta'lim tizimida qo'llanilishi mumkin.

ADBIYOTLAR RO'YHATI:

1. Bandura, A. (1977). Social learning theory. Prentice Hall.
2. Beck, A. T. (2011). Cognitive behavior therapy: Basics and beyond (2nd ed.). Guilford Press.
3. Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and design. Harvard University Press.
4. Kazdin, A. E. (2008). Parent management training: Treatment for oppositional, aggressive, and antisocial behavior in children and adolescents. Oxford University Press.
5. World Health Organization. (2020). Global status r